

Аналіз соціально-економічних мотивів участі в фінансових пірамідах

Клапків Юрій, к.е.н.
Тернопільський національний
економічний університет

Негативне сприйняття фінансового середовища, а особливо парабанківської сфери обумовлено зловживанням та шахрайством на ринку фінансових послуг. Фінансові піраміди можна віднести до основного негативного суспільного чинника, що обмежує розвиток фінансового ринку, саме в аспекті сприйняття через потенційного клієнта фінансової послуги.

Фінансові піраміди, реалізуються через різноманітні компанії, що зарековують себе до фінансового ринку. Особливої уваги дане питання заслуговує в контексті формування ринку страхування життя України, де новостворені компанії через різноманітні варіанти продажу власних продуктів, фактично працюють над формуванням мереж, часто з усіма ознаками фінансової піраміди. Адже основні видатки пов'язані саме з агентською винагородою, що пояснюється часом реалізації основних виплат, який договором обумовлений за більшістю страхових продуктів лише через два десятиліття. За умови ж постійного збільшення кількості клієнтів та мережі, навіть у разі серйозних фінан-

сових прорахунків, на той момент є шанс на перекриття виплат новими надходженнями.

В 2008 році Тімоті Гайтнер, колишній голова відділення ФРС в Нью-Йорку, на засіданні Економічного Клубу (Economic Club) представив драматичний образ ситуації в галузі парабанківських інституцій. Парабанківська фінансова система зросла до значних розмірів, особливо у сфері грошового ринку та фондів. На думку Тімоті Гайтнер, шкала ризику і відносна відсутність ліквідності активів, якими фінансуються короткострокові зобов'язання викликала чутливість багатьох установ [1, 14]. Проблема функціонування парабанківських інституцій знаходяться поза ме-

жами системи технічного нагляду центральних банків, а отже і контроль за ними носить більш формальний характер.

В нашому трактуванні, фінансову піраміду можна висвітлювати як: "діяльність підприємства фінансової сфери, що полягає в прийнятті фінансових коштів для інвестування з високим рівнем повернення (принаймні на рівні декларування); ця мета, однак, не реалізується взагалі або в достатній мірі, що спричиняє спіраль втрат. У період функціонування фінансової піраміди виплати капіталу, що вилучається і відсотків проводяться з поточних вкладень нових клієнтів (інвесторів або партнерів)".

Це визначення включає як класичні піраміди "схема Понці", так і фінансові інституції, які частково приносять дохід, але через деякий час не в стані погасити зобов'язання перед вкладниками (інвесторами, партнерами). Як правило, такого роду інституції працюють без необхідної ліцензії, хоча існують винятки (наприклад, BLMIS Бернарда Медоффа у США чи WG1 в Польщі).

Сучасні фінансові піраміди (піраміда Медоффа) мають горизонтальну структуру. Так само, як у класичних фінансових пірамідах (ланцюгових) – розростання продовжується до тих пір, доки нові грошові надходження перевищують суму виплат, у тому числі належних відсотків. В основі їх успіху є довіра інвесторів, клієнтів.

Частина інвесторів не усвідомлює причини приреченості даної системи на крах навіть усвідомлюючи принципи нарощення відсотків. Кількість учасників в класичній піраміді повинна збільшуватись у геометричній прогресії та має свої фізичні обмеження. Фінансові піраміди, як правило, не створюють ніякої доданої вартості.

Історичний аналіз показує, що всі фінансові піраміди падають в результаті втрати довіри, наступає обмеження вхідних фінансових потоків, і, як наслідок, – банкрутство.

Шахрайство є дією абсолютно свідомою, що має на меті одержання економічної вигоди, у відповідності з законодавством обманним шляхом. Доказовою базою, на основі якої відбувається припинення шахрайський дій можуть бути зібрані сфальшовані чи неправдиві документи, несумісні з істиною чи підгасуванні факти, а також відсутність чіткості та прозорості дій компанії або її менеджменту [2].

Основна мета шахрайства – це ба-

жання отримати фінансові кошти, в простий і швидкий спосіб. Важливо розрізнати і розподіляти границю між двома поняттями, якими є поняття економічного злочину та фінансового шахрайства. Злочини чітко визначені в кримінальному кодексі, в той час, коли шахрайство стає злочином тоді, коли знаходить своє підтвердження, і лише тоді можливі санкції.

Частина учасників, акцептуючись у діяльність фінансової піраміди, навіть із фінансовою чи юридичною освітою, усвідомлюють характер даної інституції та через недостатність у суспільстві конкретності визначення та використання даних категорії, на бачать в цьому жодної моральної чи соціальної проблематики [3]. Не усвідомлюють соціально-економічний ефект їх "інвестиційної діяльності" та вважають залучення нових учасників ефективним методом збагачення.

З точки зору критерію типів шахрайств, що виникають у діяльності фінансових пірамід можна виділити наступні:

- періодична виплата відсотків (доходів від інвестицій) при паралельній втраті ресурсу ввіреного капіталу і функціонування чорної бухгалтерії або витік з інституції капіталу і призупинення виплат відсотків (доходу) для інвесторів;

- концентрація маркетингу на обраній цільовій групі клієнтів або орієнтація на фінансових послугах, на які не поширюється компетенція органів нагляду;

- відсутність розкриття інформації про діяльність, часткове розкриття або висвітлення неправдивої інформацію, яку часто називають "творчий бухгалтерський облік" [4].

Пірамідам XXI століття, особливо інвестиційним, характерне розбудоване інформативне забезпечення із створенням власних нереєстрованих платіжних систем, що дозволяють фактично 24 години на добу, отримувати доступ до інформації про власне віртуальне збагачення. Реалізується це – через створення відповідних сайтів та мобільних додатків схожих за дизайном і властивостями на аналогі банківських інституцій.

Фінансові піраміди також стараються залучити ресурси клієнтів, які мають капітали з недокументованих джерел, в більшості це кошти зароблені закордоном, навіть існування яких важко довести, а відповідно претензія щодо їх втрати фактично є неаргументованою [5].

Класичними економічними мотивами попиту домогосподарств на фінансові піраміди є: зростаючі потреби у споживанні та інвестуванні; низькі поточні доходи; відсутність навиків довгострокового заощадження; обмежений доступ та незначний дохід реальних фінансових інституцій; нерозвиненість ринку цінних паперів [3].

Сприяють залученню в сумнівні інвестиційні проекти вітчизняні особливості розвитку фінансового усвідомлення сучасного капіталізму. Можна виокремити формування доволі первинної фінансової культури потенційного учасника, на основі таких чинників:

- недовіра до вітчизняних фінансових інституцій;

- недоотримання законів державними службовцями, та їх непропорційне офіційним доходам, сплаченим податкам чи статусу фінансове становище;

- жадібність та бажання до раптового збагачення;

- реферальна система доходів, що поглинає значну частину тіла вкладу;

- побудова бізнесу на авторитеті, через використання в мережах модних для основної цільової аудиторії (молодь у віці 20-27 років) лідерів, часто "весільників" – місцевих тамад, співачок, діджеїв чи коміків;

- пропагування зневаги до осіб, що працюють на середню для регіону заробітну плату;

- активне пропагування розкішного життя молоді напоказ у соціальних мережах;

- безвідповідальність у довгостроковій перспективі за соціальні наслідки діяльності.

В більшості випадків, інвестування здійснюється заробленими батьками чи родичами грошовими коштами, фактично відбувається психологічний розподіл між невласними фінансами під ризиком та особистим "доходом" від залученої інвестиції чи укладеного договору накопичувального страхування життя. Створення ж моди, серед молоді на подібну фінансову успішність навіть у разі фінансового колапсу піраміди повинно було мінімізувати кількість постраждалих, через небажання визнання власної фінансової безграмотності та жадоби, і відсутності документів, що підтвердили б первинне існування вкладених фінансових ресурсів.

Компанії страхування життя, які мають ознаки фінансової піраміди та можуть здійснювати підозрілу інвестиційну діяльність, часто ха-

рактизуються такими особливостями:

- новостворенність - фактично діяльність лише на отримання платежів, без виплат;
- непрозорість інформації про засновників;
- непропорційна комісійна винагорода та використання значної ієрархічної системи у продажах страхового продукту;
- інвестиційний дохід, що значно перевищує середній відсоток на депозит з даної валюти.
- слабе орієнтування продавця фінансової послуги в умовах договору та його значне фінансове зацікавлення;
- обов'язок придбання страхової послуги з метою отримання права до отримання комісійної винагороди з подальшого продажу страхових продуктів.

Сучасні системи фінансового захисту та гарантій на фінансовому ринку не усувають діяльність та негативні наслідки фінансових пірамід, що утруднює функціонування справжніх фінансових інституцій та чинить суттєвий вплив на прийняття рішень фізичними особами щодо фінансових послуг. Державні органи нагляду повинні дбати про фінансову безпеку своїх громадян та реально це можливо лише на рівні офіційно зареєстрованих фінансових інституцій. Використання ж псевдоплатіжних систем та інституцій зареєстрованих офшорах фактично перекладає цю проблематику на фінансову грамотність та жадобу громадян аж до моменту колапсу фінансової піраміди.

Водночас, як засвідчує досвід краху фінансової піраміди в Республіці Албанія в 1997 році, подібна політика невтручання може призвести до масових громадських безладів, соціальної революції чи громадянської війни. Так, у 1996 році в цій країні фінансові піраміди почали банкрутувати, а частина громадян звинуватили представників уряду в участі. Масові протести розпочалися із міста Вльори на півдні країни та поширилися аж до столиці Тірани, в процесі мало місце знищення державних будівель, архівів та пограбування значної частини підприємств.

На початку 1997 року почали банкрутувати фінансові піраміди-інвесткомпанії, та частина потенційних інвесторів почали переходити в інші компанії, що все ще пропонували значні доходи.

Фірма Судя (Sudja) 19 листопада

1996 року одна із перших перестала виплачувати, а її голова правління - Максуде Кадена (Maksude Kadena) зникла разом із фінансовими коштами, через декілька днів за кордон втік Александер Грунґасі (Aleksander Grujnasi), голова правління Grujnasi Investment Company прихопивши із собою \$13 млн. Частині менеджменту також вдалось утекти за кордон, в тому числі вдалою була втеча з \$500 тис. із порту Вльори в ніч з 9 на 10 січня 1997 року використовуючи плавзасіб.

Так, як влада відмовилась покривати подібні збитки, розлючений натовп у місті Льюшні підпалив мерію і атакував відділення поліції, чим розпочав Революцію. Хоч в лютому Парламент заборонив діяльність фінансових пірамід, не уточнюючи яка це саме діяльність. Обумовлено це було серіями протестів, що мали місце у містах Албанії.

Мітингувальники вимагали повернення вкладів і відставки уряду, який вважали відповідальним. До протесту приєднались студенти з двох найбільших університетів. Протестуючі вдерлись до будинку Національної інформаційної служби (SHIK) в місті Вльора. Трьох офіцерів даної служби витягали на вулицю і замордували, можливо, подібна жорстокість до представників спецслужб була обумовлена тим, що більшість керівників фінансових пірамід-банкрутів були экс-представниками державної безпеки (Populli - Bashkim Driza; Gjallica - була створена трьома колишніми державної безпеки). У березні 1997 року пішов у відставку прем'єр-міністр Олександр Мексі, а через день, президент Салі Беріша оголосив про введення надзвичайного стану, та хвиля протестів привела до анархії в країні і втрати контролю над її південною частиною.

Протестуючі заволоділи зброєю із залишених військовими складів. У містах Албанії почали формуватись спонтанно створені органи влади. Повстанці також створили центральну структуру - Національне збори громадянської безпеки (Kuvendi Kombetar i Shpëtitimit Publik), але її влада була ілюзорною. На початку березня албанський уряд втратив контроль над південною частиною і 13 березня повстання дійшло до столиці Тірани, яка деякий час перебувала в руках повстанців. В той же день з Албанії евакуювали іноземців, представників Міжнародного Валютного Фонду та Світового Банку. Як з'ясувалось пізніше деякі представники цих ор-

ганізацій також інвестували в фінансові піраміди в надії повернути свої кошти до їх падіння.

Незважаючи на знищення частини столиці та значну рецесію економіки ситуацію вдалось опанувати. Рада безпеки ООН змушена була вислати до Албанії військовий контингент у 6 тис. осіб, провівши операцію Альба (Alba). Через повстання загинуло декілька тисяч осіб, а сотні тисяч громадян втратили свої заощадження.

Зважаючи на кількість загиблих, це був найдорожчий прискорений урок фінансової грамотності, обумовлений безперешкодним розвитком фінансових пірамід та надією на можливість швидкого збагачення.

Українські фінансові піраміди, може і не поступаються за фінансовими об'ємами та кількістю залучених учасників зарубіжним аналогам, але вже в процесі своєї діяльності формують лідерів, для яких є малоімовірним визнання власних фінансових втрат, що забезпечує мінімальне соціальне збурення. Відсутність відповідальності та моральних засади у членів піраміди, яким вдалось отримали прибутку, стимулює їх до активної участі в новостворених високоприбуткових проектах.

Література

1. Krugman P. The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008// P. Krugman/ Norton Ic Company, New York-2009.- 288 s.
2. Klapkiv Jurij The Use of Financial Risks Insurance to Launder Financial Resources in Ukraine/ Jurij Klapkiv// Wiadomo?ci Ubezpieczeniowe. - № 4(59). - 2015. - s.125-131.
3. Masiukiewicz N. Piramidy finansowe. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-2015.
4. Бабенко-Левада В. Заборона фінансових пірамід як шлях до припинення шахрайств на ринку фінансових послуг // В. Бабенко-Левада, М. Скірко/ "Ефективна економіка".- № 5.- 2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/539/1/Babenko-Levada_Prohibition%20of%20the%20financial%20pyramid.pdf
5. Кляпків Ю. Специфіка поширення фінансових продуктів, в умовах діяльності фінансових пірамід//Юрій Кляпків/ Наукові читання пам'яті С.І.Юрія: збірник наукових праць / За ред. д.е.н., проф. Кириленко О.П., м.Тернопіль.- Тернопіль: ТНЕУ.- 2016.